

РЕФЕРАТ

**МАВЗУ: САНЪАТНИНГ НАФОСАТЛИ МОҲИАТИ ВА
САНЪАТ ТУРЛАРИ.**

Санъатнинг нафосатли моҳияти ва санъат турлари.

РЕЖА:

1. Бадий асарни эстетик идрок этишнинг ўзига хос хусусиятлари.
2. Санъат асарларини эстетик идрок этишда ижодийлик.
3. Эстетик тарбия ва унинг замонавий йўналишлари, воситалари.

1. Бадий асарни эстетик идрок этишнинг ўзига хос хусусиятлар. Санъат нафақат инсоннинг ўзини, балки унинг идрок этиши мумкин бўлган барча нарсаларни, воқеа-ҳодисаларни акс эттириб, ҳиссий туйғу келтириб чиқаради. Санъат инсонни бевосита акс эттирмасда, биро насага инсон муносабатини фаол ифодалайди, бирор нарсани инсон мезони билан баҳолайди. Баҳолашда эса ҳамиша инсон моҳиятини англашга қаратилган билиш ҳолати мавжуддир. Санъат нарсаларда, табиат ҳодисаларида инсон учун аҳамиятли бўлган маъно излайди, кидириб топади ва ишга солади. Санъат воқеликнинг ҳар қандай ҳодисасида ижтимоий маъно пайдо қилади.

Санъат ва ахлоқнинг бош мавзуи инсондир. Санъат инсоннинг мақсад-манфаатлари, фикр-мулоҳазалари, ҳис-туйғулари, ички кечинмалари нуқтаи назаридан акс эттирса, ахлоқ инсон ижтимоий алоқа лари ва муносабатларининг маъзига сингиб кетади. Ҳаётда, майян жамиятда ахлоқ-одобга алоқадор бўлмаган бирор воқеа-ҳодиса содир бўлмайди. Одамларнинг ўзаро муносабатлари ва муомалалари ахлоқнинг бевосита объекти бўлиб хизмат қилади.

Назм ва тасвирий санъат турлари бир-бирига қиёсланганда, уларнинг мавзулари бошқа-бошқа бўлиб, мавзу хусусиятлари эса тасвир воситаларидан келиб чиққанлигини кўрамиз. Иккинчи йўналиш-инсон ҳис-туйғуси бойлиги, идрок этиш хусусиятлари, инсон маънавий қобиляти билан боғлиқ.

Санъат турлари вужудга келиш манбаига эга бўлган бу икки нуқтаи назарда ўзаро зиддият йўқ, лекин маълум фарқлар мавжуд. Санъат турларининг ҳосил бўлишида воқеликнинг ҳал қилувчи аҳамиятини тан олган ҳолда, аввало, инсон идроки хусусиятларини эътиборга олиб, санъаткор фойдаланадиган моддий ашё хусусиятларини ҳам назардан қочирмаслик керак. Моддий ашё кўп жиҳатлардан у ёки бу санъат турига хос бўлган тасвири-ифодалари воситалар хусусиятларини юзага келтиради.

2. Санъат асарларини эстетик идрок этиш жараёнида бир қанча санъат турлари вужудга келган.. Мушиқа инсон ҳис-туйғу маданияти, тасвирий санъат синчков кузатиш маданияти: очик сахна (эстрада) ва цирк санъати эса кўнгил очиш, тамоша маданиятини юксалтиришга хизмат қилади. Санъат амалиёти давомида

унинг икки хусусияти-ажралиш ва жамланишга мойиллик яққол кўзга ташланади. Ажралиш санъати янги турларининг вужудга келиши, уларнинг мустақилликка интилиши билан боғлиқ бўлса, жамланиш санъат турларининг бирор қоришмага (синтезга) интилишида кўринади. Бу икки

мойиллик инсоният бадиий тафаккури тараққиётининг барча даврларига хосдир. Аммо у ёки бу даврда улардан бири устивор бўлган ва ҳар хил мазмун касб этган. Санъатни ҳозир фазоли, вақтли, фазоли-вақтли кўринишларга бўлиб ўрганиш таомилга кирган. Фазоли кўринишга тасвирий санъат, ҳайкалтарошлик, чизиқли расм (графика), амалий санъат ва меъморчилик; вақтли кўринишига бадиий адабиёт ва мусиқа, фазоли-вақтли кўринишга эса театр, кино «ойнаи жаҳон» киради.

Ҳодисаларнинг аниқ-туйғули қиёфасини акс эттириши ёки акс эттирмаслигига қараб тасвири ва тасвири бўлмаган кўринишларга ҳам эгадир. Тасвирий санъат ва ҳайкалтарошликда ҳаёт манзаралари воқеликнинг ҳис-туйғули қиёфасини яратиш орқали намоён бўлса, адабиёт ва мусиқада ҳаёт манзаралари фикрлар ва туйғулар оқимини умумлаштириш асосида акс эттирилади. Масалан, адабиёт ва мусиқа моддий жисм (нарс) нинг ҳис-туйғули қиёфаси идрокини ҳосил қилмайди, балки воқеликни кечинмалар, ҳис-туйғулар орқали акс эттириб, юксак тасвир даражасига эришади. Адабиёт ва мусиқа «тили»га бошқа санъат турлари қиёфаларини «кўчириб» ифодалаш мумкин. Тасвирий санъат эса ранго-ранг туйғули-идрокли жисмий оламни бевосита акс эттиришда фақат ифода рамзидан фойдаланади. Ранг, ёруғлик, нур-соя каби тасвирий-ифодавий воситалар орқали воқеликдаги сезги ва туйғуларни умумлаштирган ҳолда намоён қилади.

Санъат турлари идрок этиш жиҳатдан ҳам ҳар хил кўринишларга бўлинади; улар кўз билан кўриладиган асарлар бўлиб, тамошали санъат турлари деб аталади. Буларга тасвирий санъат, ҳайкалтарошлик, меъморчилик, бадиий фото асарлари киради. Мусиқани эшитиладиган санъат тури деймиз. Театр санъати эса томоша туридир.

Ижтимоий аҳамиятига кўра санъат турларининг фойдали-амалий бурч-вазифаларини икки бурчли, бир бурчли, тадбикий ва «тоза» бурч-вазифа кўринишларига бўлиш мумкин. Меъморчилик, амалий санъат, халқ ҳунарманд-чилиги, тадбикий бурч кўринишига эга. Бу санъат турларида бадиийлик фойдали-амалий идрок билан узвий бирликда намоён бўлади. Масалан, ҳарбий мусиқа давлат мадҳияси ёки адабиёт, тасвирий санъат соҳаларининг (байроқ, тамға) ахборот-хужжат томонлари шундай хусусиятга тамошали, ҳам эш

3.Эстетик тарбия моҳиятига кўра, инсоний аъмол (идеал) билан боғлиқ бўлиб, мазкур аъмол эгаси бўлган шахс бошқалар орасида нафис дидга, покиза туйғуларга эгалиги билан ажралиб туради. Маълумки, шахс ижтимоий тараққиётнинг турли хил жабҳаларида иштирок этиши баробарида бевосита мазкур тизимда фаолият олиб боради. Пировардида шахс бу билан ижтимоий тараққиётнинг эстетик субъектига айланади. Шунга кўра, айтишимиз мумкинки, жамиятда яшаётган бирор-бир шахс эстетик жараёнлардан четда турмайди, аксинча, ўзининг муайян ҳатти-ҳаракати билан мазкур жараёнларга у ёки бу даражада таъсир кўрсатади. Эстетик тарбиянинг мақсади ана шундай таъсирларни гўзаллик, улуғворлик, эстетика асосида

йўналтиришдан иборат.

Ҳозирда эстетик тарбиянинг кўлами тобора кенгаймоқда. Шунга кўра, эстетик тарбия ўз олдида талайгина улугвор вазифаларни қўйган;

— кишиларда санъат асарлари, бадиий ижод намуналарини нафақат фаол ўзлаштириш балки, уларнинг эстетик моҳиятини англаш ва баҳолаш қобилиятини такомиллаштириш;

— жамият аъзоларининг ижодий имкониятларини намоён қилдириш ва улардан фойдалана билишга ишонч туйғусини уйғотиш;

— табиат ҳамда жамият ижтимоий жараёнларига соф туйғу билан муносабатда бўлишга ва уларни равнақ топтириш йўлида астойдил фаолият олиб бориш кўникмаларини ҳосил қилиш;

— ўтмиш маънавий меъросимизга ҳурмат ҳиссини уйғотиш, миллий ғурур, миллий ифтихор туйғуларини шакллантириш учун замин яратиш;

— ижоднинг барча турларини тараққий эттириб жаҳонга юз тутиш ва уларни миллат манфаатлари учун наф келтирадиган томонларини тарғиб қилишга ундашдек долзарб вазифалардир.

Таянч тушунчалар

Бадиий идрок, эстетик идрок, ҳиссий идрок, ақлий идрок, эстетик тарбия, санъат, замонавий комил инсон, омиллар, воситалар. Тасвирий санъат, театр, телевидение, кино, адабиёт, мазмун ва шакл, бадиий идрок, эстетик идрок, эстетик билиш, бадиий ҳақиқат, бадиий қиёфа, бадиий ижод, бадиий образ, бадиий талқин, қобилият, талант, истеъдод, қоришма (синтез), техника эстетикаси (дизайн), театр, кино, ҳайкалтарошлик, ойнаи жаҳон (телевидение), фожеа, комедия, драма, роман, қисса, рубоий, ғазал, жанр.